

Milan Uzelac
Vršac

Večita pitanja na novom raskršću¹ (Perspektive drugog početka filozofije)

rezime

VEČITA PITANJA NA NOVOM RASKRŠĆU
(Perspektive drugog početka filozofije)

Nakon veličanstvenog početka u staroj Grčkoj, filozofija je u više navrata pokušavala da ponovi svoj početak i nije čudno što je tokom svoje duge istorije, kad god bi se našla u nekoj aporijskoj situaciji, proglašavala i svoj kraj, s manjom ili većom uverenošću, s manjom ili većom pompeznošću. Moglo bi se čak tvrditi i da je sa svakim velikim filozofom filozofija dolazila i do svoga kraja u smislu celine, no svi ti „krajevi“ običnu su se pokazivali kao plodonosni nastavci a ne tragični, definitivni završeci. Ako se stoga filozofija posmatra kao potraga za novim, drugim početkom, onda je stanje filozofije danas (u vreme za nju najnepogodnije, u vreme kada se ona svima čini nepotrebnom i spekulativnim balastom), najplodnije za promišljanje njene moguće perspektive i pitanja da li i mi s njom zalazimo u poslednju njenu hebdomadu ili otvaramo još jedan drugi no sasvim drugačiji početak.

Filozofija kao osmišljavajuće promišljanje smisla čovekovog i njegovog opstajanja, kao razumevanje koje treba da nam otkrije zagonetke sveta i života, živi u onoj meri u kojoj su živa pitanja koja joj njeno vreme nameće na putu isprekidanom problematičnim raskršćima čija je istinost ili lažnost nagoni da u svakom času dovodi u plodotvornu sumnju svoju pravost na odgovore što ih dobija kao jednoznačne, racionalne oblike.

Pitanja što smisao daju filozofiji nisu beskonačna; konačna su, kao što je život čovekov konačan, ali zato, po načinu kako se na njih odgovoriti može, ona su beskonačna, kao što je beskonačna i sva količina odgovora što slažu se tokom vremena, čineći istoriju ljudskoga duha istinskim tlom, koje, šireći se i obogaćujući se zajedničkim naporima

---

¹ Filozofska istraživanja, 135 God. 34 (2014) Sv. 3 (315–324)

generacija mislilaca, održava ljudski život iznad pojavnog i prividnog u živoj svetlosti nepresahlog smisla.

Za one što bave se filozofijom i žive na način njenog postojanja, pitanje izgledâ i perspektivâ koje se otvaraju mišljenju, jeste osnovno, temeljno pitanje, a samim tim i pitanje temelja kao takvog; perspektiva otvara vidu polje, a prostor gledanju i čini da se samo gledanje otvori ka svome smislu.

Ako perspektiva, kako nam govore rečnici, podrazumeva „način prikazivanja trodimenzionalnih predmeta na ravnoj plohi, pri čemu se uspostavlja odnos između udaljenosti predmeta i veličine njegova prikaza“², više je no jasno da tu imamo reč o pojmu perspektive koji nastaje u doba renesanse, koji svoju inspiraciju ima u pozorišnom predstavljanju s centralnom tačkom perspektive ka kojoj se kreću sve linije gledanja a što je u potpunosti ostvareno već u delima Leonarda i njegovoj *Tajnoj večeri* čiju osobitost vidimo čim njegova dela uporedimo s delima Lorencetija gde oko mora da „skače“ sa detalja na detalj, budući da je slika uvek skup raznih priča, a ne jedna priča, jedna reč, jedna misao, kako je to u poznoj Renesansi.

Ono što se tu pogledu otkriva jeste odnos blizine i daljine i taj *odnos* filozofija ne prestaje da misli do naših dana; svest o tome da ono najbliže obično nam se čini veoma dalekim, a ono daleko rađa u nama iluziju bliskosti, iluziju neposredne blizine i samorazumljivosti, često se pokazuje kao nit vodilja misli što se višestruko reflektovana uvek vraća sebi i sa svakim iskorakom iz sebe ogleda u svojoj nepatvorenoj suštini.

Istorijski posmatrano, filozofija nastaje u trenutku kad se po prvi put postavlja pitanje granice sveta i početka mišljenja, pitanje granice misli i onog što bi se moglo naći sa druge strane te imaginarne linije koja bila bi međa stvari ali

---

² <http://croatian.enacademic.com/>

i međa smisla, ako bi se dala sama od sebe videti; ona je i tada, od prvog momenta svog nastanka, samim svojim počinjanjem i samim svojim početkom nastojala da postavi pitanje prostora, pitanje mogućnosti opstanka svega što bi se moglo dosegnuti u njegovoj nepromenljivosti, i pitanje osnove zajedničke svemu što na ma koji način jeste, ili je bilo, ili, možda, moglo bi u nekom vremenu budućem biti.

I nije stoga čudno da ima stvari koje žive u svojoj trajnosti, da ima problema koji se svakoj epohi, uporno i iznova javljaju, mada svaki put u nekoj iznenađujućoj, naizgled novoj formi, izvirući iz svoje večne prirode, pa mišljenje kad sebi za predmet postavi sebe samo a time i smisao filozofije u njenoj bivstvenosti i „perspektivnosti“, ne može, a da ne naiđe na odjek i odglasje kod svih što dubinom svog bića žive u filozofiji.

I kao što Sokrat u razgovoru s Fedrom pokušava da misao očuva u govoru u senci kiparisa, jednog toplog dana dok vetar donosi svežinu i miris s mora, tako i onima, što okruženi rastinjem Cresa, gde vekovima spliću se četinari s maslinama, ne preostaje ništa drugo do da misle prostor i njegove granice što omeđuju filozofiju i nadvlasje mišljenja.

1.

Svako postavljanje pitanja o *perspektivama filozofije* s obzirom na kontekst koji čini njena celokupna istorija, u prvom redu sadrži u sebi pretpostavku da filozofija ima perspektive i da je pred njom otvoreno buduće vreme već samim tim što je sebe potvrdila u vremenu do naših dana. Međutim, da bi se tako nešto moglo tvrditi, morala bi se prethodno postići neka opšta saglasnost oko jednog, svima prihvatljivog, određenja filozofije danas, kao, i oko nespornosti postojanja budućeg vremena filozofije.

Nažalost, svedoci smo toga da je nemoguće usaglasiti se već oko najbližeg određenja pojma filozofije, i to ne stoga

što filozofi na znaju šta je to filozofija, niti stoga što bi se moglo desiti da ne znaju njenu istoriju i istoriju načina rešavanja problema koje poznaje filozofska tradicija, već stoga što filozofi danas trude se da misle (kako znaju i umeju) probleme, ali ne i samu filozofiju. Filozofija ostaje izvan interesa njihovog mišljenja, kao nešto samo po sebi razumljivo, a po svojoj prirodi, suprotno tome, nešto što je beskrajno problematično i zauvek do kraja nedomisljivo.

Što se drugog, gore pomenutog, zahteva tiče, mnogi se sa njim neće odmah i saglasiti: nakon raspada kauzalističke slike sveta, koja je vladala od vremena Njutna pa sve do prve polovine XX stoleća, teško se može izbeći utisku da vremena budućeg kao takvog nema, ali, i da pred sobom imamo premalo činjenica na osnovu kojih bismo bilo šta mogli pouzdano i s izvesnošću o neposredno nadolazećem na određen način i reći, a što potvrđuju i svi neostvareni futuristički projekti poslednjih stoleća izloženi u senci vere u ideju progresa. No, s druge strane, budućnost, koju je nemoguće ni predvideti, ni predskazati, i te kako nam se sveti u svakom času kad joj se za to ukaže prilika – kad naivno pomislimo kako imamo neke „odgovore“ i neka „rešenja“. Zapravo, mi tako „vidimo“ stvari, sabijeni u svoj parcijalni ugao posmatranja; isti nam je dat sa svom svojom ograničenošću, ali i s obzirom na naše prirodnom skućene mogućnosti, čiji nekadašnji optimizam sada je zamenjen neopravdanim egocentrizmom, koji su mnogi videli kao logocentrizam, kao neopravdanu zadojenost svemoćju prosvetiteljskog razuma, a zapravo, stvari *same* idu svojim tokom, povode se isključivo za svojim unutrašnjim smislom, do krajnjih granica ostajući nezavisne kako od *blizine* tako i od *daljine*, i njima zajedničke razlike, tako i od nas i našeg nastojanja da ih ulovimo u mrežu našeg ograničenog, ali unapred za njih pripremljenog, pretpostavljenog smisla, ne

bismo li dospeli do onog što one same, po svojoj prirodi treba da jesu.

Jasno je da takva situacija neodređenosti ne može se protezati u beskonačnost; samo u slučaju kad svetom vlada sobom opsednuto računajuće mišljenje moguće je očekivati da stvari služe njima spolja nametnutim ciljevima, ali i to u krajnje ograničenom smislu, budući da njihov smisao ostaje van njih i da je dokučiv tek smisaonim promišljanjem onog što u osnovi svega jeste na odlučujuć način, a što u svakom od mogućih slučajeva uvek zavisi od nas i našeg shvatanja prirode stvari.

Deficitarnost progresivnog mišljenja, uzdrmanog često i na prvi pogled najbanalnijim otkrićima, no koja potom, naknadno, imaju krajnje dalekosežne i često nimalo trivijalne posledice, morala se odraziti i na ideju filozofije, pa stoga nije nimalo slučajno da se već preko dva stoleća s toliko upornosti govori o kraju filozofije, o potrebi njenog prevladavanja, o nužnosti izlaska iz filozofije, ili o njenom napuštanju kao izrazu anahronog načina mišljenja koje pripada ranijim epohama, ponekad i u vladajućoj formi, premda danas, u ovo naše vreme, nema više ni svoju raniju neophodnost, ni smisao, ni životnost koja je nadahnjivala delatnost tolikih ranijih generacija filozofa dajući im, svakom od filozofa ponaosob, po meri njegovog učešća u stvari filozofije, veru da njihov filozofski način života kako u misaonoj zajednici tako i u susretu sa samim sobom, jeste jedino pravi, najviše smislen i ispravan.

Sve ovo može biti u velikoj meri nesporno, ali samo do časa dok se ne postavi na radikalno novi, netradicionalan način pitanje funkcionalnosti i smisla pojedinačnog opstanka i sveta kao njegovog horizonta. Učini li se to, a tako nešto se zbiva uvek iznova i u naše vreme (premda u različitim formama), mi se, hteli to ili ne, vraćamo osnovnim pitanjima filozofije shvaćenim kao tematizovanje kretanja mišljenja

(prihvatili ga, ili odbacivali), i mi pritom filozofiramo, kako na to ukazuje već Aristotel (ili neki od njegovih učenika) u *Protreptiku* koji je samo u fragmentima dospelo do nas, ali i to što su makar fragmenti još danas pred nama, odsudno i nedvosmisleno potvrđuje važnost teme o kojoj je u njima reč.

Tako nam se, na krajnje odlučujući način, filozofija otkriva u jednom od svojih večnih oblika, što, na prvi pogled, ni u kom slučaju ne garantuje ispravnost suda o njenoj dovršenosti i zaokruženosti kao celini na enciklopedijski način, ali što nedvosmisleno kazuje o nemogućnosti njenog olakog prevladavanja kao zamisli našeg temeljnog odnosa prema svetu i smislu našeg življenja u njemu³. Mi jesmo bačeni u život, ali i život je forma koja toj bačenosti daje temelj i smisao neprestano naglašavajući kako filozofiranje jeste i ostaje forma najvišeg života i to pre svega time što se jedino njoj otkriva najviše bivstvovanje.

Nije stoga nimalo slučajno što je nemački filozof Eugen Fink, pre skoro pola veka, na skupu, održanom povodom tridesetogodišnjice od smrti Edmunda Husserla (1968), odgovarajući da pitanje da li je fenomenologija živa ili mrtva, rekao da je jedna filozofija živa ukoliko budi pitanja i da se, kad je reč o fenomenologiji, na pomenuto pitanje može odgovoriti pozitivno, pošto njenu životnost i dalje potvrđuje otvoreno pitanje sveta⁴. Ovde se mora reći i to da Fink, kao i njegov učitelj Husserl, filozofiju vidi kao trajni, najviši čovekov zadatak, kao najviši poziv i način života otvoren u otkrivenosti mišljenja kao polju beskonačnosti, jer upravo s fenomenologijom, sa „fenomenološkim shvatanjem suštine,

---

³ Svemu tome dovoljan je razlog i to što Hegel celokupno izlaganje u *Enciklopediji filozofskih nauka* završava svima poznatim navodom iz Aristotelove *Metafizike* (XII,7).

⁴ Eugen Fink, *Bewußtseinsanalytik und Weltproblem*, u knjizi: Eugen Fink, *Nähe und Distanz. Phänomenologische Vorträge und Aufsätze* /hrsg. von Franz-Anton Schwarzl/, Freiburg/München: Alber, 1976, str. 297.

otvara se jedno beskrajno polje rada i jedna nauka, koja bez svih indirektno simboličkih i matematičkih metoda, bez aparata zaključaka i dokaza, ipak postiže obilje najstrožih i za *svu* dalju filozofiju odlučnih saznanja“⁵.

Ako je kasnije ideju filozofije kao stroge nauke video kao odsanjani san⁶, Huserl nije ni jednog trenutka posumnjao u budućnost filozofije, u tu „dalju filozofiju“ koje će nesumnjivo biti, iako je video kako njegov projekat i zamisao filozofije napušta većina njegovih učenika, a posebno oni najveći među njima. On je polazio od toga da su naši životni ciljevi dvojake vrste, da „jedni su za vreme, a drugi za večnost, da jedni služe našem sopstvenom savršenstvu i savršenstvu naših savremenika, a drugi i savršenstvu potomaka sve do najdaljih generacija“.⁷ Ovo shvatanje delio je i Fink smatrajući da filozofija ima pred sobom otvorenu budućnost i da se mora računati s nadolazećim vremenom kao vremenom u kojem će „strast mišljenja određivati plemenitost ljudi“⁸. Stoga, ako na ovaj način pristupamo pitanju „perspektivnosti“ filozofije, naš odgovor na tragu filozofâ, čije mišljenje još uvek na

---

⁵ Edmund Husserl, *Philosophie als strenge Wissenschaft* /hrsg. W. Szilasi/, Vittorio Klostermann Frankfurt am Main 1965, str. 72.

⁶ Edmund Husserl, *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*. Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie, /hrsg. Von Walter Biemel/ Martinus Nijhoff, Den Haag 21962, str. 508. Jedan proj fenomenologa je smatrao da je kod Huserla došlo do obrata i napuštanja karteizijanizma, tematizovanjem sveta života (Landgrebe, Pažanin, Jansen), dok su drugi, pre svega Fink (čije mišljenje sam u tom sporu i ja delio), smatrali da kod Huserla ne dolazi do napuštanja karteizijanizma i da je njegovo mišljenje prava, neprekinuta linija, a da se pomenuti Huserlov stav s početka XXVIII priloga za § 73 gore navedenog spisa odnosi prvenstveno na sudbinu fenomenološkog pokreta na san o zajedničkom filozofskom radi u izgradnji filozofije kao stroge nauke.

⁷ Ibid., str. 61.

⁸ Eugen Fink, Edmund Husserl † (1859-1938), u knjizi: Eugen Fink, *Nähe und Distanz*. Phänomenologische Vorträge und Aufsätze /hrsg. von Franz-Anton Schwarzl/, Alber, Freiburg/München 1976, str. 97.

odlučujući način deluje i na naše vreme, biće nedvosmisleno, potvrđan.

2.

Međutim, o perspektivi koja stoji u svojoj otvorenosti pred filozofijom, moguće je govoriti i na drugačiji način, polazeći od pojedinih velikih *filozofijâ*, a o kojima nam govori njena istoriografska tradicija. Ne možemo se ne saglasiti sa stavom Hegela da je svaka filozofija izraz svoga vremena, da je bitno određena horizontom vremena u kojem je nastala i u kojem se formirala. Ne treba gubiti iz vida da je do ovog uvida Hegel došao u doba koje je još uvek prožimao duh optimizma koji je dopirao iz stoleća u kojem se on rodio, ali i stoga što je živio u dubokom uverenju da se s njegovom filozofijom završava celokupno dvomilenijumska istorija filozofije, i da takav sud neće moći da bude osporen ni u vremenu koje nadolazi⁹.

Takvo shvatanje moglo bi biti prilog potvrdi kako je moguće da govorimo o filozofijama koje bi takođe, kao i Hegelova, mogle biti realizacije celine jednog shvatanja zajedno s njemu prethodnim mišljenjem, te bi se moglo s punim pravom govoriti o filozofiji Platona, Prokla, ili Franje Petrića, Dekarta, Lajbnica ili Hegela.

Iako su pitanja koja pokreću pomenuti filozofi i danas otvoreni problemi, za svakog od pomenutih mislilaca možemo s punim pravom reći da kod njega nalazimo jednu filozofiju *zamišljenu* i izloženu u njenoj celini, možda kao konstrukciji *a priori*, a s obzirom kako na sav napor misli

---

⁹ Kada o ovome govorimo, možda treba imati u vidu i shvatanje vremena kao vremena u to doba; setimo se kako je Hegelov savremenik i vršnjak Betoven (čija muzika velikog filozofa nije mnogo plenila, budući da je više cenio muziku Betovenovih prethodnika, pre svega Mocarta), govorio kako će njegovu *Apasionatu* „možda slušati i kroz dvadeset godina“; o ovome više u mojoj knjizi: Milan Uzelac, *Filozofija muzike*, Stylos, Novi Sad 2005.

koji joj prethodi, tako i na neke od mogućih posledica koje se daju anticipirati. Uostalom, već Hegel u jednom od svojih ranih spisa, polazeći, kao i njegovi savremenici, od toga da je svaka filozofija u sebi završena, poput umetničkog dela i da je totalitet u sebi, piše kako „u filozofiji um koji spoznaje sama sebe ima posla samo sa sobom, i da u njoj samoj leži njegovo celokupno delo kao i njegova delatnost, i s obzirom na unutrašnju bit filozofije, ne postoje ni preteče, ni prethodnici“¹⁰.

Nesporno je postoji neka unutrašnja razlika između vremena u kojem živi Hegel i ovog u kojem se mi nalazimo; stvar je u tome da su Hegel i njegovi savremenici potpuno drugačije doživljavali svoje vreme (ali i samo vreme kao vreme) i iz tog doživljaja izvodili posve drugačije zaključke, no što to mi činimo danas; mi smo opsednuti, mada bi pravilnije bilo reći *samoubedeni* u to da o svemu možemo govoriti jedino iz pozicije koju određuje celina prethodnog iskustva koju, navodno, samo mi posedujemo, a pritom, nećemo da shvatimo da je položaj u kojem se nalazimo do te mere relativan i uslovljen krajnje problematičnim stavovima o onom što bi trebalo biti navodna celina bivstvjućeg.

Unutrašnja bit filozofije i jeste onaj momenat koji je čuva od pada u relativizam i skepticizam, onaj momenat koji je u isto vreme održava zatvorenu u sebi i u večnosti, jer sama u sebi ona jeste večnost i kao takva, ona je istina bivstvovanja koja još uvek čeka na svoje spekulativno tematizovanje; jer, vremena za to ima dokle god postoji nastrojenost da se put koji su nekad sledili mitski argonauti sada ponovi u svetu pojmova, jer, Hegel je već u svom ranom

---

¹⁰ Georg Vilhelm Fridrih Hegel: *Razlika između Fihteovog i Šelingovog sistema filozofije*, u knjizi: Georg Vilhelm Fridrih Hegel: *Jenski spisi*, IRO „Veselin Masleša“, Sarajevo 1983, str. 12.

spisu jasno rekao da „filozofija mora započeti, napredovati i završiti s pojmovima“¹¹.

No, ako je odista tako, ako svaka filozofija jeste poput lajbnicovske monade zatvoren svet u sebi, onda pred sobom imamo niz filozofijâ u svojoj završenoj formi, međusobno nezavisnih i nedodirivih i može se s punim opravdanjem tvrditi da se sa svakom od njih završila i sama *filozofija*. U tom slučaju ostaje otvoreno pitanje mogućnosti postojanja bilo kakve istorije filozofija koja bi mogla pretendovati na neko opšte važenje i koja bi mogla uživati opštu saglasnost u susretu navodno, mogućih, različitih mišljenja.

U naše vreme tako nešto je krajnje teško izvodljivo: ne stoga što je nemoguće dovesti u dijalog različite filozofije i što je jednako nemoguće dovesti do razbornog mišljenja različite ontološke stavove, već pre svega, stoga, što nosioci mišljenja, u ovom slučaju filozofi, u sebi nose virus neprihvatanja bilo kakve saglasnosti. Savremeni filozofi su u daleko većoj meri sektanti no što su to oni od kojih bi se to, s obzirom na istorijske razloge, najviše može očekivati.

Kada je, pak, reč o kraju filozofije, tu nema više ničeg ni novog ni obespokojavajućeg; svi zahtevi već su postavljeni, sve parole izvikane na svim javnim mestima; analitička filozofija je u tome neko vreme prednjačila, ali i vreme njene aktuelnosti i popularnosti je uveliko već ostalo za nama; ako se neki retki predstavnici analitičke filozofije još uvek povremeno podsećaju na svojevremenu razmenu pisama Fregea i Huserla, a neki drugi, pak, samosvesti o svojim neuspesima, posebno u slučajevima kad se govori o bilo kakvom kraju, ono životno što nam je došlo iz analitičke filozofije uveliko je završeno, konzumirano, i njenim predstavnicima na tome ostajemo zahvalni.

---

¹¹ G. V. F. Hegel: *Razlika između Fihteovog i Šelingovog sistema filozofije*, str. 93.

Kad je reč o tematizovanju kraja kao kraja neke discipline, načina mišljenja, ili određenog postupka, tako nešto, iskusili smo već, kad je reč o *kraju umetnosti*¹² koji je takođe tematizovao Hegel na svojim prvim predavanjima iz estetike u Berlinu¹³, pre skoro dva stoleća. Po ko zna koji put se pokazalo da je umetnost bila opet za korak ispred mišljenja, da ima smisla da se zapitamo u kojoj meri bi mogla biti i njen istinski organon, posebno u vreme kad se svu osporava – od filozofije do njenih opozdalih oblika realizacije.

Ako i ostavimo po strani pitanje da li je tu reč tek o kraju nekog određenog stila ili možda i umetnosti kao takve, ako ostavimo po strani i to da mi živimo posle kraja umetnosti, okruženi krhotinama njenih manifestnih oblika, a da naš svet više nije svet koji je determinisan odnosom spram umetnosti i najvišim vrednostima koje su stolećima određivale razvoj zapadne kulture – ne možemo se oteti utisku da i tu imamo pred sobom primer kraja određene umetničke paradigme, određenog načina viđenja sveta umetničkim sredstvima.

Nije stoga nimalo slučajno da su mnogi videli kraj umetnosti u delima Maljeviča, Mondrijana i Kandinskog, premda je svojevrsnu vrstu „kraja umetnosti“ moguće videti i u poznim delima Goje, ili, ako je o muzici reč, u poznim Betovenovim gudačkim kvartetima. Činjenica je, a to se

---

¹² Pitanje o kraju umetnosti pripada onoj grupi pitanja kojima je bilo suđeno da proizvode najviše nesporazuma, posebno kod onih koji su ovom problemu pristupali površno ili bez dubljeg uvida u njegove istorijske razloge. Hegel na istom mestu govori i o tome, da to ne znači da više neće biti stvarana nova umetnička dela, čak remek dela, ali, on tvrdi da umetnost više nije odlučujuća po naš opstanak i da istina više ne prebiva u slikama, već u pojmu, odnosno u teoriji, u filozofiji. Ono što se danas produkuje pod tim imenom u oblasti muzike ili likovnih umetnosti u najvećoj meri potvrđuje ovaj duboki Hegelov uvid.

¹³ Georg Vilhelm Fridrih Hegel: *Estetika I*, Kultura, Beograd 1970, str. 12-13.

pokazuje najvažnijim, da i posle toga, umetnost i dalje traje, budući da je reč o otvorenom pojmu koji u svakom novom vremenu ima kako svoje nove granice, tako i nove mogućnosti da stupi u dijalog s beskrajno različitim izražajnim formama tradicije.

Na isti način, moguće je govoriti i o životu biti filozofije: s punim pravom može se tvrditi kako se filozofija završila i zaokružila s misaonim delom presokratovaca, te da „celokupnu njenu *istoriju*“ imamo izloženu u Ničeovom spisu *Filozofija u tragedijskom razdoblju Grka*. Možda je još korak dalje otišao Eugen Fink kada je (polazeći od „prve istorije filozofije“ kakva se nalazi kod Aristotela, izložena na tlu prve metafizike), izlaganje u knjizi *Temeljni problemi antičke filozofije*¹⁴ završio tumačenjem pojma *eón* kod Parmenida, s napomenom da s obzirom na visinu njihovog mišljenja „Anaksimandar, Heraklit i Parmenid ni danas još nisu „prevladani““¹⁵.

Nastavimo li tim putem, okvire filozofskog mišljenja mogli bismo zatvoriti već izlaganjem o Anaksimandru, i hteli to ili ne, ako ovaj stav domislamo do kraja, doći ćemo do jednog od zaključaka koji bi se u tom slučaju morao prihvatiti: sa svakim velikim filozofom završava se i filozofija i sa svakim novim filozofom počinje, ali i završava se, jedna nova filozofija.

3.

Konačno, moguće je filozofiju odrediti i s obzirom na njen početak. Za taj početak potpuno su „odgovorni“, i to isključivo, stari Grci. Stvaranjem filozofije, za šta nisu imali nikakvog uzora kod drugih naroda, oni su, po rečima Finka, otvorili jednu „potpuno novu mogućnost mišljenja i čak više

---

¹⁴ Eugen Fink, *Grundfragen der antiken Philosophie*, Hrsg. Franz-A. Schwarz, Königshausen & Neumann, Würzburg 1985.

¹⁵ Ibid., str. 225.

od toga – bitni prostor istine u kojem prebivaju svi potonji mislioci zajedno sa svojim filozofiranjem“¹⁶. Već sa njima istina se našla u situaciji da ne prebiva u sudu već u samim stvarima, u bivstvujućem i zato je ona bila i određena kao *aletheia*.

Ako se pođe korak dalje u pravcu filozofskog tematizovanja *početka* kao *početka filozofije*, tu se, jasno je, odmah, moramo obratiti najvećem filozofu proteklog stoleća – Martinu Hajdegeru. Osnovni problem u mišljenju biti filozofije Hajdeger je video u fenomenu njenog *početka*.

U tome da nešto može nastati na bitno novi, od svega različiti način, on je video ne samo odlučujuću nit vodilju mišljenja, već onu dugo skrivanu nit koja bi mogla izvesti ljude iz lavirinta sveta i to na način obrata koji biva omogućen trajnim sukobom zemlje i sveta (ne više zemlje i neba) na putu istini bivstvujućeg.

No, potom, i Hajdegeru samom, neophodnost tematizovanja drugog početka [kako bi se na bitni način omogućilo temeljno otkrivanje prostorno-vremenske igre istine bivstvovanja (*Seyn*)] i njegova nužnost koja sledi iz prvog početka, a koji tek u svetlu ovog drugog dobija svoj pravi smisao, delovala je toliko iznenađujuće da je problem *početka* postao osnovna tema njegovog mišljenja, i to, do te mere dominantna, da je nadmašila i slavu veličanstvenog nastojanja da se otvori uvid u novi, a nadasve raskriljujući *smisao bivstvovanja*¹⁷.

No, zašto se baš u filozofiji, za razliku od drugih disciplina, sâm *početak* čini toliko bitnim; u prvom redu, to je stoga što filozofiju ne odlikuje napredak, a što je jedno od osnovnih svojstava svake nauke, svakog naučno napredujućeg mišljenja, te je posve razumljivo što je ona

---

¹⁶ Ibid., str. 14.

¹⁷ Martin Heidegger, *Sein und Zeit*, Max Niemeyer, Tübingen ^{15/2}1984, str. 1.

osuđena na to da večno ostaje sama sa sobom u svom početku. Samo *u početku* i *na početku* ona je sigurna u sebe, i samo na početku ona može adekvatno da izražava samu sebe i da održava svoju sebi neskrivenu bit. Svako udaljavanje od mesta njenog nastajanja otvara prostor interpretacijama i nesporazumima; njen cilj je utemeljenje celine sveta u kojem se odlučuje šta je bit bivstvujućeg i šta je bit istine¹⁸.

Do početka, kako je pisao Husserl, može se dospeti jedino slobodnim predavanjem samim problemima i zahtevima koji iz njih proističu¹⁹. Ovu tezu iznutra podupire misao o prevlasti ideje slobode koju misao od samih početaka ima u sebi i s kojom se iz unutrašnje biti stvari odnosi spram celine svega što na ma koji način jeste.

Jasno je i nedvosmisleno da filozofija uvek jeste na početku i jeste sama svoj početak; no, ona ne može tu ostati budući da je u njenoj prirodi sa *nastajanjem* ugrađeno i *prevladavanje* i to ne prevladavanje nečeg drugog, nečeg što bi ona s vremenom zaposela, već prevladavanje same sebe, prevladavanje svog počinjanja jednim drugim počinjanjem koje nema formu apsolutne nezavisnosti već je zavisno i uslovljeno prethodnim početkom koji koliko potvrđuje, toliko i iznova osmišljava prvi početak, koji, samim tim što je prvi, već nosi u sebi neodeljivu od sebe mogućnost drugog.

Nastajući s namerom da spozna ono njoj strano, da ga vidi u svetlu njegove istine koju drugom tek ona na bitan način omogućuje, filozofija iz svoje prvobitne suštine, otvarajući prostor drugog početka, koji više ne smeri samo znanju bivstvujućeg kao takvog u njegovoj celosti, vraća se samoj sebi tematizovanjem suštine početka koja pitanje istine bivstvovanja (*Seyn*), ono što je samo filozofsko u filozofiji, stavlja u središte misleće refleksije.

---

¹⁸ Ibid., str. 6.

¹⁹ E. Husserl, *Philosophie als strenge Wissenschaft*, str. 70.

Početno, po rečima Hajdegera, nije novo, ali nije ni večno²⁰; ono, kao početno mišljenje ima za cilj promišljanje istine bivstvovanja i temeljenje temelja; reč je o raskrivanju skrivenog, o doseganju do izvora i onog *izvornog* samoga izvora - biti bivstvovanja. To znači da je početak, mišljen u njegovoj „početnosti“ sâmo bivstvovanje, a ovo i ne može biti ništa drugo do zbivanje (*Ereignis*), zbivanje početka (*Ereignis des Anfang*).

Kako drugi početak polazi od bivstvovanja kao zbivanja, nastojeći da izloži bit njegove istine, tu se više ne istražuje bivstvujeće kao predstavljiv predmet, ne istražuje se stvarno (*Wirkliche*) kao dato, ili kao moguće, kao slučajno ili kao nužno, pa samim tim ni kao ništeće (*Nichtige*) i ništa, te stoga, mišljenje, proishodeće iz drugog početka, nije ni ontološko ni metafizičko, pod uslovom, razume se, da ove pojmove (ontologija, metafizika) razumemo u njihovom klasičnom, tradicionalnom značenju.

Izvorni uvid prvog početka otvara put drugom početku i taj put se manifestuje kao prelazak od vodećeg pitanja bivstvujećeg (tj. šta je bivstvenost, bivstvovanje), ka temeljnom pitanju šta je istina bivstvovanja (*Seyn*). Hajdeger upozorava da su bivstvovanje (*Sein*) i bivstvovanje (*Seyn*) isto i pritom temeljno različito (*Sein und Seyn ist dasselbe und doch grundverschieden*)²¹.

Ovaj prelazak ne tiče se ničeg drugog do prelaska, iz jedne u drugu ravan mišljenja, tj. tiče se prevladavanja metafizike. Ali, kako razumeti *prevladavanje*, i kako razumeti *metafiziku*? U prevladavajućem mišljenju svaki govor o metafizici je po rečima Hajdegera dvoznačan. Ovo se stoga u najvećoj meri može odnositi i na pitanje samog „*prevladavanja*“ *metafizike*: prevladava li se tradicionalna,

---

²⁰ Martin Heidegger, *Beiträge zur Philosophie* (vom Ereignis), Gesamtausgabe Bd. 65, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, ³2003, S. 55.

²¹ M. Heidegger, *Beiträge zur Philosophie*, str. 171.

do danas realizovana, nama poznata metafizika, ili metafizika *kao takva*?

Ako metafizici ostavljamo prostor mogućnosti u budućnosti, onda je to moguće možda i stoga što realizovana metafizika (nezavisno od toga kako se i sa čijom filozofijom završila, s Hegelovom ili Ničeovom), nesporno otvara put ka jednoj drugoj mogućnosti gde se pojmljeno ne u njegovu ontičku, već u njegovu ontološku nemogućnost prevodi.

Hajdeger smatra da metafizika, kao znanje o „bivstvovanju“ bivstvujućeg mora dospeti do svoga kraja, jer nikad još dosad nije postavila pitanje istine bivstvovanja (*Wahrheit des Seyns*)²². I to je tačno; ali, to ni u kom slučaju ne znači da metafizika kao jedna *nova* filozofija, kao jedna *druga* metafizika, kao filozofija *drugog* početka, neće upravo to pitanje postaviti, i neće baš na njemu, na prevladanoj već ranije tematizovanoj ništini postaviti svoj poslednji, nerazorivi temelj (*fundamentum inconcussum*)?

Tako dolazimo do odgovora i na pitanje o perspektivama filozofije iz aspekta mogućeg kraja metafizike; uočili smo dve mogućnosti: (a) pitanje perspektive i opstanka filozofije u slučaju konstatovanja kraja tradicionalne metafizike, i (b) pitanje opstanka filozofije s obzirom na postojanje druge metafizike. U prvom slučaju i sam Hajdeger konstatuje kako filozofija s krajem tradicionalne metafizike čak i u njenoj bitstvenoj nemogućnosti nije ugrožena²³, a mi bismo mogli samo tome dodati da, iz ugla *druge metafizike* (koja tek u naše vreme započinje svoj život), filozofija ne gubi pred njom otvorene perspektive budući da na sudbonosni način ostaje da istrajava u svom izvornom, neprevladanom početku.

---

²² Ibid., str. 175.

²³ Ibid., str. 173.

Literatura

- Edmund Husserl, *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie*. Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie, /hrsg. Von Walter Biemel/ Martinus Nijhoff, Den Haag ²1962.
- Edmund Husserl, *Philosophie als strenge Wissenschaft*, hrsg. W. Szilasi, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 1965.
- Eugen Fink, Edmund Husserl † (1859-1938), u knjizi: Eugen Fink, *Nähe und Distanz*. Phänomenologische Vorträge und Aufsätze /hrsg. von Franz-Anton Schwarz/, Alber, Freiburg/München: 1976.
- Eugen Fink, *Bewußtseinsanalytik und Weltproblem*, u knjizi: Eugen Fink, *Nähe und Distanz*. Phänomenologische Vorträge und Aufsätze /hrsg. von Franz-Anton Schwarz/, Alber, Freiburg/München: 1976.
- Eugen Fink, *Grundfragen der antiken Philosophie*, Hrsg. Franz-A. Schwarz, Königshausen & Neumann, Würzburg 1985.
- Georg Vilhelm Fridrih Hegel: *Estetika I*, Kultura, Beograd 1970.
- Georg Vilhelm Fridrih Hegel, *Razlika između Fihteovog i Šelingovog sistema filozofije*, u knjizi: Georg Vilhelm Fridrih Hegel: *Jenski spisi*, IRO „Veselin Masleša“, Sarajevo 1983.
- Martin Heidegger, *Sein und Zeit*, Max Niemeyer, Tübingen ^{15/2}1984.
- Martin Heidegger, *Beiträge zur Philosophie* (vom Ereignis), Gesamtausgabe Bd. 65, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, ³2003.

Milan Uzelac

**EWIGE FRAGEN AM NEUEN SCHEIDEWEG
(Perspektiven des zweiten Anfangs der Philosophie)**

Nach dem grandiosen Anfang im antiken Griechenland versuchte die Philosophie mehrmals ihre Anfänge zu wiederholen und daher ist es auch nicht verwunderlich, dass sie während ihrer langen Geschichte jedes Mal, wenn sie sich in einer Situation der Aporie befand, mit geringerer oder größerer Gewissheit, bzw. mit geringerer oder größerer Pomposität auch ihr Ende verkündete. Man könnte sogar behaupten, dass mit jedem größeren Philosophen die Philosophie an ihr Ende im Sinne ihres Ganzen gelangte, doch all diese "Enden" haben sich gewöhnlich als fruchtbare Fortsetzungen und nicht als tragische und definitive Abschlüsse erwiesen. Wenn man daher die Philosophie als Suche nach einem neuen und zweiten Anfang betrachtet, dann ist der Stand der Philosophie heute (in einer für sie ungünstigsten Zeit, in einer Zeit, in der sie allseits als ein unnötiger und spekulativer Ballast angesehen wird) am fruchtbarsten für das Denken ihrer möglichen Perspektive und der Frage, ob wir mit ihr in ihre letzte Hebdomade treten, oder ob wir einen anderen, dafür jedoch gänzlich andersartigen Anfang machen. Dies ist das Thema meines Beitrags.

**ETERNAL QUESTIONS AT NEW CROSSROADS
(Perspectives of another beginning of philosophy)**

After its magnificent beginning in the ancient Greece, philosophy has made several attempts to repeat its beginning and it is not surprising that during its long history, whenever it found itself in an aphoristic situation, it announced its own ending, with higher or lower degree of certainty, more or less pompously. It could be even claimed that with every great philosopher philosophy reached its ending in the sense of entirety; however all these *endings* usually turned out to be fruitful continuations, rather than tragic, definitive completions. If philosophy is therefore viewed as a search for a new, another beginning, the state of philosophy today (in the ere most disadvantageous for it, the time when it seems redundant and speculative ballast), is most fertile for reflections on its possible perspectives and dealing with the question if we, together with philosophy, either enter its final hebdomad or open up another, but completely different beginning. This is the topic of my contribution.